

Leo Spitzer, *Stylistické studie z románských literatur*, Praha, Triáda 2010, přeložili Jiří Pelán a Jiří Stromšík, doslov Jiří Pelán, 605 s.

Když Jiří Pelán, Jiří Stromšík a Irena Zachová přeložili *Evropskou literaturu a latinský středověk* Ernsta Roberta Curtiuse (Praha, Triáda 1998), byla to druhá splátka – po překladu a vydání Auerbachovy *Mimesis* (Praha, Mladá fronta 1968) - kulturního a badatelského dluhu německé románské filologii první poloviny 20. století. Nynější publikace věnovaná Leu Spitzerovi je tedy třetí splátkou a nutno ji přivítat hned ze dvou důvodů. Tím prvním je fakt, že znovu obrací pozornost české odborné veřejnosti k badatelskému světu rakouských a německých univerzit první poloviny 20. století, s nímž byla domácí literární věda kdysi velmi dobře obeznámena a duchovně spjatá. Tím druhým je načasování tohoto přínosu do období, které se možná ještě ne zcela vyrovnalo s překotným doháněním – v uplynulých dvou desetiletích - metodologických výdobytků z oblasti anglosaské či francouzské. Spitzer, ale i Curtius a Auerbach znamenají jakýsi návrat zpět – metodologicky i předmětem zájmu. Tento odklon od moderny a postmoderny je ovšem tím cennější, že nás ve všech třech případech vrací k obecnému, k náhledu na tradici i k nadhledu, k principům metodologie. Široký záběr Auerbachův a Curtiusův sahající k antice a kořenům židovsko-křesťanské tradice i rozmach Otto Spitzera a jeho schopnost nacházet vždy ten správný klíč ať k Rudelovi, Dantovi, Jodellovi, Quevedovi, Gongorovi, či k Leopardimu, Mallarméovi, Proustovi a Butorovi propojují přítomnost s minulostí ukazují konstanty i proměnlivost kulturních hodnot a vzhledem do minulosti kladou otázky přítomnosti.

Česká veřejnost měla doposud v překladu k dispozici Spitzerovu stať „Studie o stylu v různých zemích“, a to ve výboru Jiřího Levého *Západní literární věda a estetika* (Praha, Československý spisovatel 1966). Nynější výbor prací Lea Spitzera přináší šestnáct studií, z toho čtyři obecně metodologického zaměření v první části („Jazykověda a slovesné umění“, „Slovesné umění a jazykověda“, „K jazykové interpretaci slovesných uměleckých děl“, „Jazykověda a literární historie“) a čtrnáct případových studií ve druhé části, které demonstrující principy i variabilitu Spitzerova přístupu literárním jevům počínaje „Vzdálenou láskou Jaufrého Rudela a smyslem trobadorské poezie“ a konče „Leopardiho *Aspasi*“ a „Několika aspekty románové techniky Michela Butora“. Publikace přináší i „Výběrovou bibliografii Lea Spitzera“ a především pak poučenou studii o autorově osobnosti v „Doslovu“ Jiřího Pelána. Pětadvacetistránkový „Doslov“ také výstižně charakterizuje východiska i hlavní body Spitzerovy metodologie. A mohu-li to čtenáři *Stylistických studií* doporučit, radím, aby knihu otevřel na straně 565 a začal právě Pelánovou prezentací. Umožní mu to lépe uchopit jak Spitzerovu osobnost, tak také lépe ocenit brilanci a pertinenci jeho analýz. Dovolí mu to také lépe sledovat – na příkladu Spitzerovy osobnosti – jeden důležitý úsek literárně kritického a literárně historického myšlení. Nebudu zde opakovat, co Pelán brilantně shrnul. Přičiním jen několik poznámek k bohatství Spitzerových studií a k poučení, které lze z nich načerpat.

V *Pravidlech umění* Pierre Bourdieu postuluje, že každý nový počín v uměleckém poli v sobě zahrnuje, ať jako negace a překonání, nebo afirmace, počiny předchozí. Že je tedy jistým shrnutím tradice. Lze říci, že totéž platí i o literárněvědném bádání. Ostatně Spitzerova kritika těch, „kdo se brání estetické analýze básnického díla“, argumentující jedinečností a čistotou estetického prožitku (s. 62, pozn. 1), jen vybranějšími slovy formuluje tutéž myšlenku jako říznější Bourdieu na konci téhož století. Ani literárněvědná tradice tedy není neaktuální a u Spitzera to možná platí dvojnásob, neboť jeho bádání je propojeno se zásadním epistemologickým pohybem v exaktních i humanitních vědách na přelomu 19. a 20. století: od esencialismu k fenomenologickým přístupům ke skutečnosti, od lineárně chápané, externí kauzality k imanenci a kauzalitě strukturální, od *animal rationale* k mnohem složitější představě o prožívání, cítění a myšlení, a tedy i k nové definici subjektu, objektu a samotného

poznávacího aktu. Pro filologii je tato doba významná i tím, že je to patrně poslední prestižní období, kdy vznikají koncepce, jež se stanou metodologickým paradigmatem jiných společenských věd: kupříkladu jazykovědný strukturalismus, přidržím-li se kontextu francouzského, ovlivnil strukturální antropologii, lacanovskou psychoanalýzu, sociologii i historiografii.

Leo Spitzer není tedy jen ten, kdo překonává, pevně se o ni opíraje, pozitivistickou faktografii a směřuje bádání k antropologii. Je to souputník a spolutvůrce oněch proměn, jejichž obtisk lze v jeho myšlení sledovat tím spíše, že je příliš pozorný čtenář a milovník literatury (s. 416: „číst, číst, číst!“), než aby vytvářel rigidní teorie. Je přitom exaktní a jeho exaktnost spočívá na pevných principech, avšak nevyklučuje pružnost mysli vnímavou k autorovi, textu a době. Není to jen projev moudrého relativismu, ale také schopnosti klást si otázky a zůstat otevřený k novým podnětům.

Nemyslím jen, na explicitně vyjádřené souvislosti: Heideggera, Freuda, strukturalismus a blízkost Spitzerova „etymonu“ Mukařovského koncepci „sémantického gesta“. Výmluvná je sama sebe prezentace Spitzerovy metodologie prostřednictvím autobiografie (s. 62: „Mám v úmyslu vyprávět vám svůj vlastní příběh: jak jsem se přes bludiště jazykovědy [...] dostal do začarované zahrady literární historie [...].“) Vědomí, že subjekt je součástí objektu poznání a naopak, že oba souvisejí v intencionálním aktu, nese (podvědomou?) pečeť fenomenologie, ruší esencialistické oddělování subjektu a objektu. Spitzer pojímá poznání jako součást tvůrčího aktu (s. 88, pozn. 19: „To znamená“ nikdy neochabující trpělivost, jež nás „připoutává“ ke knize až do chvíle, kdy v nás její skryté síly spustí rekreativní proces.“) a obhajuje onu zdánlivě iracionální stránku poznání, jíž je intuice, ale o níž Jung tvrdí, že je stojí na straně racia, neboť vyplývá z povědomí širších souvislostí a ze zkušenosti. To je ostatně i Spitzerův argument na obhajobu hermeneutiky a „filologického kruhu“ (s. 84) a kyvadlového pohybu mezi mikro- a makrokosmem v textu i v kontextu. Zde je asi patrně i cesta ke Spitzerovu pojmání struktury (viz „Leopardiho *Aspasi*“). Je to i součástí jeho kritiky behavioristického algoritmizování, které představuje metodologický regres k lineárně pojaté kauzalitě. Několikrát se Spitzer zamýšlí nad prvotním krokem poznání a pojmenovává jej jako akt víry (s. 84 aj.). Odmyslíme-li si teologické souvislosti, které sám Spitzer připouští, máme co činit s postulátem formulace hypotézy, kterou nutno ověřit empirií i analýzou. Četba Spitzerových studií je objevná nejen schopností najít v textu ono správné „místo vpichu“ (s. 269) a z tohoto východiska vést zevrubnou analýzu, ale velice často zaujme detaily, vedlejšími poznámkami, které jsou věcně, argumentačně či metodologicky objevné. Jak důležité je číst Spitzerovy poznámky, na to ostatně upozorňuje i Jiří Pelán. Ale netýká se to jen poznámek, ale velice často právě oněch zdánlivě nepodstatných a mimo hlavní argumentaci postavených myšlenek. Příkladem může být Spitzerovo pertinentní vnímání dynamiky historických kategorií: v úvodu pojednání o „Španělském baroku“, je ukázáno, že krystalizace pojmenování literárního baroka a jeho rozšíření úzce souvisí s civilizačním a kulturním vývojem v Evropě zjištěné první světovou válkou, a je tedy výsledkem interakce přítomnosti a minulosti, podobně jako jiné literárně historické kategorie. Proměna chápání klíčových termínů je tu navíc vtažena do dějinně podmíněného vztahu mezi poznávající kulturou, zde německou, a kulturou poznávanou, zde španělskou, která právě tehdy nachází v Unamunovi a Ortegovi y Gasset mluvčí schopné Evropu oslovit. Jiným příkladem, v jiném kulturním kontextu, je Spitzerovo zamyšlení, proč je ve francouzské kultuře Rabelais opomíjen („Jak rozumět Rabelaisovi“).

Zkrátka *Stylistické studie z románských literatur* přináší řadu podnětů a postřehů, které přibližují, nadčasově, Spitzera dnešku a při vši relativizaci skýtají možná pevnější základ a větší jistotu poznání než postmoderní zpochybňování Antoina Compagnona (*Démon de la théorie*, slov. překlad *Démon teórie*, Bratislava, Kalligram 2006)

Nejlepším důkazem jsou jednotlivé studie, brilantní analýzy přimknuté k textu a zároveň

ukotvující text do kulturního horizontu doby, jazyka, lidství. I zde lze metodologicky mnohé načerpat. Kdo se chce poučit, jak lze uchopit významotvornost zvukového ztvárnění, nechť si přečte „Promluvu a jazyk v třináctém zpěvu *Pekla*“, koho zajímá, jak by měl vypadat zevrubný rozbor jedné básně, nechť prostuduje „Ke Góngorovým *Samotám*“ a „Leopardiho *Aspasii*“. Snad nejkompaktnější je pak studie „Ke stylu Marcela Prousta“: od syntaxe (větného rytmu, sémantického vztahu mezi hlavními a vedlejšími větami, úlohy odboček, tvarování vět, retardujících prvků, spojovacích prostředků) přes jazyk postav, resémantizaci vlastních jmen či vědecké terminologie, symbolizaci apelativ pomocí majuskulí, využívání záporných slov až k postavení vypravěče, ironii, rétorickým figurám a tropům. A naratologové by zase neměli opomenout komplexní pohled na „Několik aspektů románové techniky Michela Butora“.

Vybrat z dvou set dvaadvaceti literárně kritických a literárně historických statí Lea Spitzera (viz „Doslov“ s. 568) oněch šestnáct, jež přinášejí *Stylistické studie z románských literatur*, jistě nebyl snadný úkol. Důležitost počínu je nasnadě. Nutno vyslovit Jiřímu Pelánovi a Jiřímu Stromšíkovi uznání. A to nejen jako pořadatelům výboru, ale také jako překladatelům: ukazatelem kvality budiž terminologická jednotnost a výrazová homogennost celku, ať už ta či ona stať vyšla z pera jednoho či druhého. Ale je tu – alespoň pro mne – i důležitý aspekt etický. Oba eminentní literární vědci a znalci literatury se plně dali do služeb Lea Spitzera a tato služebná pokora je velikostí překladatelů.

Petr Kyloušek